

INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING TEXNIK BO'LMAGAN OMILLARI.

Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik
universiteti o'qituvchisi.

E-mail: j.qudratillayev@tsul.uz

jakhongir.kudratillayev.10@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15043328>

Annotatsiya

Ushbu maqolada internetdan foydalanish huquqiga ta'sir qiluvchi texnik bo'lmagan omillar tahlil qilinadi. Siyosiy, huquqiy, ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar internetga kirish imkoniyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritiladi. Internetdan foydalanishning global va mahalliy darajadagi cheklovlari, raqamli tengsizlik muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari muhokama qilinadi. Maqola raqamli inklyuziyani ta'minlash uchun zarur bo'lgan strategiyalarni ko'rsatib beradi.

Аннотация

В данной статье анализируются нетехнические факторы, влияющие на право пользования интернетом. Рассматриваются политические, правовые, социальные, культурные и экономические аспекты, определяющие доступ к интернету. Обсуждаются глобальные и локальные ограничения, проблемы цифрового неравенства и пути их преодоления. В статье предлагаются стратегии, необходимые для обеспечения цифровой инклюзии.

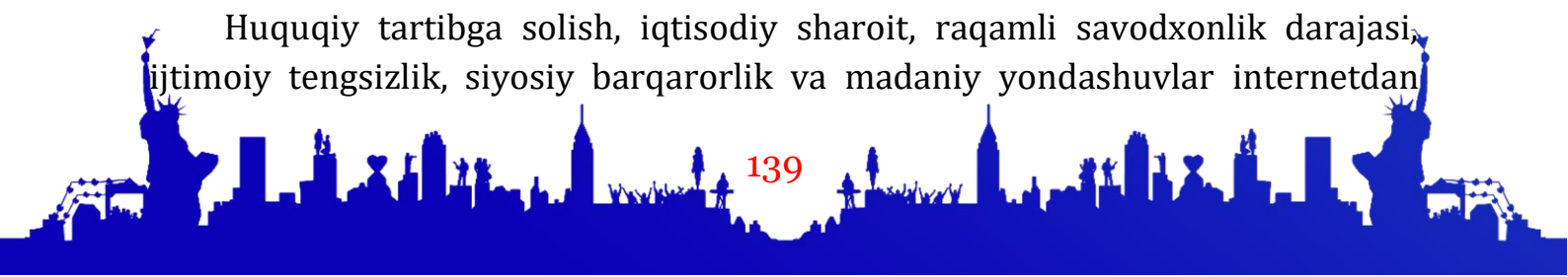
Annotation

This article analyzes non-technical factors affecting the right to access the internet. It examines political, legal, social, cultural, and economic aspects that influence internet accessibility. The discussion covers global and local restrictions, digital inequality issues, and possible solutions. The article highlights strategies necessary for achieving digital inclusion.

Internetdan foydalanish huquqining texnik bo'lmagan omillari.

Internetdan foydalanish huquqi zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, uning to'laonli amalga oshirilishi nafaqat texnik, balki huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarga ham bog'liq. Internetga kirish imkoniyati texnologik infratuzilma bilan ta'minlansa-da, uning samarali va adolatli ishlashi uchun texnik bo'lmagan omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy tartibga solish, iqtisodiy sharoit, raqamli savodxonlik darajasi, ijtimoiy tengsizlik, siyosiy barqarorlik va madaniy yondashuvlar internetdan

foydalanish imkoniyatlarini belgilab beruvchi asosiy omillardan hisoblanadi. Masalan, ba'zi mamlakatlarda internetga kirish erkinligi qonuniy jihatdan cheklangan bo'lsa, boshqalarida iqtisodiy omillar sababli internetdan foydalanish imkoniyati barcha qatlamlar uchun mavjud emas.

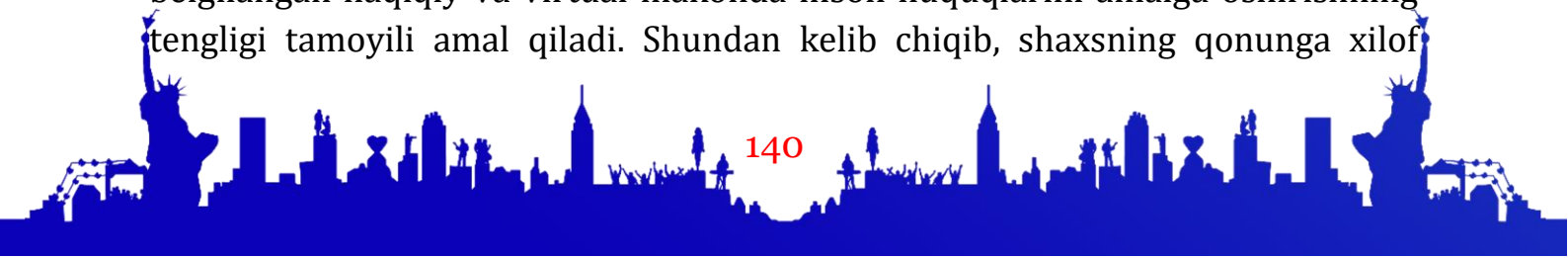
Mazkur maqolada internetdan foydalanish huquqiga ta'sir etuvchi texnik bo'lmagan omillar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu omillarning global miqyosda internet huquqi va raqamli inklyuziyaga ta'siri ko'rib chiqilib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Texnik bo'lmagan omil murakkab bo'lib, o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1.Subyektiv omil.

Ya'ni shaxsning bilim, qobiliyat va ehtiyojlari majmui bo'lib, u Internet tarmog'ining potensial imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish imkonini beradi. Internetdan o'z shaxsiy ehtiyojlari uchun foydalanadigan har bir inson aniq ushbu omilning ta'siriga duch keladi. Internetdan foydalanishning barchaga ma'lum bo'lgan usullari mavjud emas. Har bir foydalanuvchi undan o'z ehtiyojlari va imkoniyatlariga muvofiq foydalanadi. Shaxsning bilimi, ehtiyojlari va imkoniyatlari Internetdan foydalanish maqsadi bilan uzviy bog'liq. Shaxsning ehtiyojlari va imkoniyatlari o'zaro bog'liq bo'lib, ayni paytda ular keskin farq qilishi mumkin. Misol uchun, ko'zi ojiz bo'lgan inson texnologiyalardan foydalanish sohasida jiddiy cheklovga duch keladi. Shu sababli, u axborot texnologiyalaridan foydalanishda sog'lom insonlar bilan teng imkoniyatlarga ega bo'lishi uchun ushbu jismoniy nuqsonni bartaraf etish yo'llarini topishga majbur bo'ladi. Internetdan foydalanish huquqining subyektiv tarkibiy qismi bilimlar, ehtiyojlar va imkoniyatlar majmuasi bilan belgilanadi va uni ro'yxat ko'rinishida yuridik jihatdan rasmiylashtirish mumkin emas. Resurslarni imkon qadar ko'proq odamlar uchun tushunarli va foydalanishga qulay bo'lishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, notexnik subyektiv omillar insonning Internetdan foydalanish orqali o'z huquqlarini amalga oshirish imkoniyatlariga iloji boricha kamroq ta'sir ko'rsatishiga erishish lozim. Bu, ayniqsa, elektron hukumat resurslariga taalluqli bo'lib, bu resurslarning fuqarolar uchun qulayligini baholash maqsadga muvofiqdir.

Subyektiv tarkibiy qismni amalga oshirish chegaralarini belgilash, shuningdek, uni amalga oshirishning minimal darajasiga nisbatan BMT Inson huquqlari kengashining 2016-yil 18-iyuldagi "Internetda inson huquqlarini rag'batlantirish, himoya qilish va amalga oshirish rezolyutsiyasi"ning 1-bandida belgilangan haqiqiy va virtual makonda inson huquqlarini amalga oshirishning tengligi tamoyili amal qiladi. Shundan kelib chiqib, shaxsning qonunga xilof

bo'lmagan xatti-harakatlariga to'sqinlik qilmaslik bo'yicha salbiy majburiyatni ajratib ko'rsatish mantiqan to'g'ri bo'ladi.

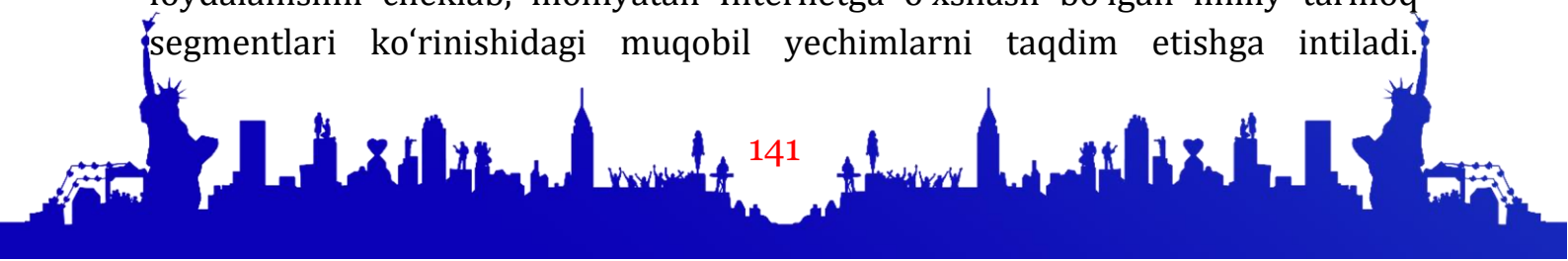
Davlat shaxsning axborot texnologiyalari sohasidagi minimal ehtiyojlarini teng ravishda amalga oshirishni ta'minlash uchun ijobiy majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi. Shuni ta'kidlash joizki, aynan ushbu majburiyatlar axborot xavfsizligi ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, insonning o'ziga xos psixofiziologik xususiyatlariga mos maxsus uskunalar yoki maxsus usullar bilan ishlashni o'z ichiga olgan kompyuter savodxonligini oshirishda namoyon bo'ladi.

Boshqacha aytganda, bu majburiyat insonlarning huquqlarni amalga oshirish imkoniyatlaridagi farqni bartaraf etuvchi sharoitlarni yaratishda namoyon bo'ladi (raqamli tengsizlikning turli shakllariga qarshi kurashish orqali). Davlatning ushbu majburiyati insonlarning huquqiy tengligini ta'minlash, Internet tarmog'idan foydalanishda ularni kamsitmaslik va real dunyoda amalga oshiriladigan barcha inson huquqlarini Internet orqali ham ro'yobga chiqarish imkoniyatini kafolatlash uchun xizmat qiladi. Bu majburiyat mavhum xususiyatga ega va shunday qolishi lozim. Chunki Internet orqali qanday huquqlarni va aynan qay tarzda amalga oshirish mumkinligini to'liq aniqlab bo'lmaydi.

2.Obyektiv omil.

Obyektiv omil davlatning Internetdan foydalanish, Internetning potensial imkoniyatlari va shaxs tomonidan ularni amalga oshirish imkoniyatini ta'minlash borasidagi faoliyatidan iborat. Bu omil Internetga oid muammolarni hal etish yondashuvlari ko'p bo'lgani va ularning barini u yoki bu tarzda hal qilish kerakligi sababli tartibga solishda murakkabroq ko'rinadi. Ushbu muammolarning aksariyati Internetning imkoniyatlari va moslashuvchanligi, shuningdek, uning inson hayotida tutgan o'rni bilan bog'liq. Davlatning ijtimoiy munosabatlarning ushbu sohasini tartibga solish bo'yicha faoliyati (Internetdan foydalanish huquqini amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratish) Internetdan foydalanish huquqining obyektiv omilini belgilaydi. Bunda davlatning salbiy va ijobiy majburiyatlari ham farqlanadi, cheklovlar tushunchasi aniqlanadi hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda qo'llaniladigan yondashuvlar belgilanadi.

Davlatning Internet tarmog'idagi munosabatlarni tartibga solish usullari turlicha xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, yana bir bor Xitoy va Shimoliy Koreyani ko'rsatish mumkin. Bu mamlakatlarda davlat Internetdan foydalanishni cheklab, mohiyatan Internetga o'xshash bo'lgan milliy tarmoq segmentlari ko'rinishidagi muqobil yechimlarni taqdim etishga intiladi.

Shuningdek, Internet hukumatning kamroq ta'siri ostida bo'lgan boshqa davlatlar ham mavjud.

Internetdan foydalanish huquqini mustahkamlash bo'yicha xalqaro tajribaning yuqorida o'tkazilgan tahlili asosida, biz davlatning salbiy va ijobiy majburiyatlari bilan namoyon bo'lgan obyektiv omilning quyidagi ko'rinishlarini keltirishimiz mumkin:

Salbiy majburiyatlar quyidagilardan iborat:

- Internet axborot materiallariga (kontentiga) hududiy yurisdiksiya doirasidan tashqarida kirish imkoniyatini cheklamaslik va trafik uzatilishiga aralashmaslik tamoyili.

Bu tamoyil Yevropa Kengashi Vazirlar Qo'mitasining CM/Rec (2011) 8-sonli "Internetning universalligi, yaxlitligi va ochiqqligini himoya qilish hamda rag'batlantirish to'g'risida"gi tavsiyasida (1.1.1 va 1.1.2-bandlar) mustahkamlangan.

Ushbu salbiy majburiyat juda muhim hisoblanadi. Chunki uni e'tiborsiz qoldirish davlat suverenitetiga ta'sir qilib nizolarni keltirib chiqarishi ehtimoli yuqori. So'nggi paytlarda adabiyotlarda "raqamli suverenitet" deb nomlangan maxsus toifa ajratila boshlandi. Shuni ta'kidlash joizki, kelajakda Internet tarmog'idagi suverenitet masalasining dolzarbligi yanada ortib boradi va alohida mustaqil tadqiqotlar o'tkazilishini talab etadi.

- Davlatning Internetni tartibga solish masalalarida o'ziga mutlaq vakolatlar yuklashdan o'zini tiyishi.

Bu salbiy majburiyat birinchisiga o'xshash, biroq milliy darajada amal qiladi. Internet tartibga solish sohasidagi barcha masalalar jamiyat va biznes vakillari ishtirokida hal etilishi lozim. Bunday yondashuvga Internetning global va xususiy rivojlanish masalalariga bag'ishlangan xalqaro miqyosda qabul qilingan ko'plab hujjatlarda (Axborot jamiyati uchun Tunis dasturi, Okinava xartiyasi va boshqalar) ishora qilingan.

Internetni boshqarishning yagona usuli undagi barcha munosabatlar subyektlarining sa'y-harakatlarini birlashtirish hisoblanadi. Har bir davlat o'zining Internetdan foydalanish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi me'yorlar tizimini shakllantiradi. Internetni boshqarishning tarixan shakllangan yondashuvi global masalalarni hal etishga bir qator tashkilotlarni jalb qilishni nazarda tutadi. Bu yondashuv tarmoqning milliy segmenti darajasida yuzaga kelgan masalalarni hal qilishda ham qo'llanilishi lozim. Milliy darajada kompyuter tarmog'ini to'liq boshqarishni o'z zimmasiga olgan davlat, barcha

ishtirokchilar manfaatlarini hisobga oladigan tartibga solish modelini yaratishga qiynalishi mumkin.

Davlatning ijobiy majburiyatlari qatoriga quyidagilar kiradi:

- Internetda oflayn muhitdagi huquqlarning amal qilishini ta'minlash, ularni onlayn muhitda ham himoya qilish.

Bu tamoyil Inson huquqlari bo'yicha Kengash tomonidan 2016-yil 1-iyulda qabul qilingan "Internetda inson huquqlarini rag'batlantirish, himoya qilish va amalga oshirish" nomli A/HRC/RES/32/13 rezolyutsiyasida o'z aksini topgan. Ushbu tamoyil, avvalo, o'zining universal va fundamental xususiyatlari bilan e'tiborni jalb etadi. Biroq aniq tafsilotlarni o'z ichiga olmaydi. Bu esa uning amalda qo'llanilishini murakkablashtiradi. Chunki barcha inson huquqlarini real dunyodagi kabi amalga oshirish imkoni yo'q. Erkin harakatlanish huquqi va yashash huquqi kabi ayrim huquqlarni amalga oshirish esa umuman imkonsiz. Rezolyutsiyaning o'zi bu tamoyilning so'z erkinligi doirasida amal qilishini ta'kidlaydi (1-band), shuningdek, "raqamli tafovut"ning turli ko'rinishlarini bartaraf etish muhimligiga alohida e'tibor qaratadi (5-band).

- Qonun bilan himoyalangan qadriyatlarga nisbatan cheklovlarining haddan tashqari va nomutanosib bo'lishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida Internetdan foydalanishni cheklash standartlarini ishlab chiqish.

Cheklov standartlarining qabul qilinishini Internetdan foydalanish imkoniyatini kafolatlash va uni himoya qilish chorasi sifatida ko'rib chiqish mumkin. Internetdan foydalanish huquqining insonning boshqa huquqlari bilan aloqadorligini inobatga olgan holda, bu standartlarni o'rnatish xalqaro hamkorlik yo'nalishi bo'yicha amalga oshirilishi lozim deb hisoblanadi. Buning sababi shundaki, hozirda Internet millatlararo muloqot muhiti sifatida namoyon bo'lmoqda, inson huquqlarining o'zi esa shaxs manfaatlarini himoya qilishning global mezoniga aylangan. Shu sababli, xalqaro standartlardan tashqarida ishlab chiqilgan milliy cheklovlar, shubhasiz, ularning umume'tirof etilgan me'yorlarga muvofiqligi yuzasidan savollar tug'diradi. Ya'ni milliy cheklovlar xalqaro standartlardan tashqarida ishlab chiqilmasligi kerak.

Bu yo'nalishdagi xalqaro faoliyatga misol sifatida, avval ko'rib chiqilgan Yevropa Kengashi Vazirlar Qo'mitasining CM/Rec (2008) 6-sonli "Internet-filtrlar bilan bog'liq fikr va axborot erkinligiga hurmatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi tavsiyasini keltirish mumkin. Shu bilan birga, Internetda ishlash imkoniyatlarini cheklashga nisbatan tizimli bo'lmagan yondashuv (qonunchilik va huquqni qo'llash darajasida ham) ko'plab savollarga sabab bo'lmoqda.

- Shaxsning axborot xavfsizligini ta'minlash va kiberjinoyatchilikdan himoya qilish masalasi.

So'nggi yillarda axborot xavfsizligini ta'minlash zarurati sezilarli darajada ortdi. Kiberjinoyatchilik bo'yicha statistik ma'lumotlar ham buning yaqqol dalilidir.

